

OM BEGREBET INTUITION,
MED SÆRLIGT HENSYN TIL BERGSON'S FILOSOFI

FORELAGT I MØDET D. 6. FEBRUAR 1914

AF

HARALD HØFFDING

Begrebet Intuition er særlig kommet frem i den filosofiske Diskussion i Anledning af Bergson's Filosofi, i hvilken det indtager en central Stilling. Det er intet nyt Begreb, men optræder under forskellige Former i Tænkningens Historie, Former, der frembyder store Forskelligheder ved Siden af betydningsfuld Analogi. Jeg vil her fremdrage de Arter af Intuition, som kan siges at have stadig Betydning, og i Tilknytning dertil drøfte Bergson's Anvendelse af Begrebet.

a. Der gives en umiddelbar Anskuen, som fremtræder i Sansning, Erindring og Fantasi. Saasnart jeg lukker Øjnene op, faar jeg et Sansebillede, der afrunder sig til en Helhed. I Erindringen dukker tidligere Oplevelser op som uvilkaarlige Helhedsbilleder. Og i Fantasien foregaar der en Nydannelse af saadanne Billeder, hvis Tilblivelsesmaade kan være ligesaa ubevidst som den Maade, hvorpaa et Sansebillede bliver til for os.

I den umiddelbare Anskuen gør sig foreløbig ikke den skarpe Forskel mellem Sansning, Erindring og Fantasi gældende. De sammensmelter eller forbindes paa mange Maader,

uden klare Grænser. Det er først den prøvende Eftertanke, der fører til Sondring mellem disse tre Arter af umiddelbar Anskuen, idet den i Tvivlstilfælde søger efter bestemte Kriterier for at undgaa Forvekslinger. Saadanne Kriterier bliver i deres videre Udvikling til det, vi kalder Videnskab. Og al Videnskab forudsætter Intuition i denne Betydning af Ordet.

Denne Art Intuition, som man kunde kalde *konkret Intuition*, angaar noget individuelt og specielt og danner en Modsætning til den opmærksomme og sondrende Betragtning, vi kalder Analyse, saavel som til den paa Analyse byggede Abstraktion og Generalisation og til Udleden af Slutninger.

b. Den konkrete Intuition er ikke blot Grundlag og Forudsætning for Videnskab, men øves stadig i Livets Praksis. I denne sidste Henseende er den beslægtet med, hvad jeg vil kalde *praktisk Intuition*, som bestaar i et Skøn, der uvilkaarlig har dannet sig, eller i en Overbevisning, der er Frugt af Oplevelser og Erfaringer. Sindet virker her med samlet Kraft, uden at der er klar Bevidsthed om de Kilder, som har ydet Bidrag til denne Kraftopsamling. Der kan synes at være noget hemmelighedsfuldt i denne Art af Intuition, og den er blevet beskrevet som en Art naturlig Magi eller Indskydelse. De hurtige Afgørelser, Livet ofte kræver, vilde være umulige uden denne Art Intuition, der kan antage Karakteren af Genialitet. Overfor det splittede og brudstykkeagtige i vore Erfaringer og overfor den Tvivl, det problematiske, som Eftertanken ofte ender i, kan en praktisk Intuition ofte være nødvendig, for at en Afgørelse skal kunne træffes.

Denne Art Intuition kan ikke bruges som Grundlag for Videnskab. Den kender jo ikke sit eget Udspring, og den staar i hvert Tilfælde ikke i noget kommensurabelt Forhold til de Grunde, den maaske beraaber sig paa, Grunde, der i

Regelen er fundne bagefter. — Undertiden har man appelleret til praktisk Intuition, naar Tænkningen syntes at ende i uløselige Problemer eller i Resultater, der forekom utilfredsstillende. Hvad man kalder »den sunde Menneskeforstand« (common sense), er et Skøn eller en Overbevisning, der har dannet sig paa nogenlunde samstemmende Maade hos en Gruppe af Mennesker, og overfor hvilken teoretiske Argumenter kan staa som magtesløse. Med en Appel til saadan common sense bekæmpede den skotske Skole i sin Tid Hume's kritiske Tankegang, hvad der fremkaldte den Replik fra Kant, at sin sunde Menneskeforstand skulde man hellere godtgøre ved at bruge den end ved at appellere til den. — Overfor Kant selv og hans mange Analyser og Distinktioner gjorde Hamann, Herder og Jacobi det umiddelbare koncentrede Sammenspil af Aandslivets Kræfter gældende, fordrede, at Livet skulde tages som en Helhed. — Ogsaa senere hen er hos Mænd som Carlyle, Kierkegaard og Nietzsche saadan praktisk Intuition hævdet. — Den er Religionens største Styrke i Kampen for sin Eksistens, især da intellektuelt og literært Arbejde ikke altid fører til alvorlig og koncentreret Livsførelse.

Selv om Beraabelse paa praktisk Intuition ikke er noget Argument, kan selve denne Intuition blive af Betydning, dels ved at dens Tilblivelse stiller en Opgave for psykologisk og historisk Forsken, og dels ved at den peger paa, at en saadan personlig Koncentration, som den i sine ædleste Former betegner, er et Maal, mod hvilket Aandslivet stedse maa stræbe.

c. En tredje Art af Intuition bestaar i den umiddelbare Bevidsthed om Forskel eller Identitet mellem to samtidig givne Sans-, Erindrings- eller Fantasibilleder. Her betyder Intuition en simpel Tankeakt, den simpleste af alle Tankeakter. Den konstaterer Forholdet mellem to Billeder og fører

til at sondre eller identificere dem, eller til at give dem en bestemt Plads i en ordnet Række af Billeder.

Denne Intuition staar ikke, som de to foregaaende Arter, i Modsætning til Analyse og Slutning. Tværtimod udtrykker den en Operation, der maa foretages paa hvert Trin af en fremadskridende Tankegang, hvad enten det gælder om at frembringe et klassifikatorisk System eller et gennemført Bevis. Vi kan kalde den *analytisk Intuition*. Den giver de ofte oversete Overgangsakter i enhver rationel Tankebevægelse.

Den analytiske Intuition blev først beskrevet af Descartes i det ufuldendte Skrift »Regulæ ad directionem ingenii« (forfattet omtrent 1628). Han anfører som Eksempler: en Kugle kan kun have én Overflade; et Triangel begrænses af tre Linjer; naar jeg tænker, maa jeg være til. Det berømte »Cogito, ergo sum«, hvormed han senere begynder sin Filosofi (i »Discours de la méthode«, 1637), er altsaa et Eksempel paa analytisk Intuition. De simpleste Forhold kan kun opdages paa denne Maade. Det gælder særlig om de første Forudsætninger, de første Principer. Saadanne Intuitioner er endnu ikke Erkendelse, men Forudsætninger for Erkendelse. Enhver Dom og enhver Slutning hviler paa dem. Deduktion skrider frem som en kontinuerlig Tankebevægelse med en klar Intuition af hvert enkelt Led. — Der kan dog ogsaa gives Intuitioner af mere sammensatte Forhold, nemlig naar vi først har gennemgaaet de simple Forhold, paa Grundlag af dem opstillet flere sammenhængende Tankerækker og nu med ét Blik overskuer Forholdet mellem disse Tankerækker. Herved sker hos Descartes Overgangen til en fjerde Art af Intuition, som jeg senere skal omtale.

Svarende til Descartes' simple analytiske Intuitioner er, hvad Kroman i sin Bog »Vor Naturerkendelse« kalder Elementarsondring eller Anskuelseskridt, der især er tydelige, naar vi gaar tilbage til Videnskabens første Forudsætninger.

I nyeste Tid er dette Begreb om Intuition stærkt fremdraget af Henri Poincaré. Intuitionen angaar for ham Ordenen i en Række af Elementer, ligegyldigt hvilke disse Elementer er. Den kan føre til at finde noget nyt ved at opdage nye Forskelle, mellem hvilke der maa træffes et Valg: inventer, c'est discerner, c'est choisir («Science et méthode», p. 48). Intuitionen beviser ikke og definerer ikke; det er den logiske Analyses Sag. Men man kan ikke paa én Gang definere eller bevise alt og maa stedse optage nye Laan hos Intuitionen. Og selv om man kunde føre visse Beviser rent logisk ud fra et vist Antal Aksiomer, der fastsættes konventionelt, vilde Filosofen stedse have Ret til at spørge, hvorfor disse Konventioner foretrækkes for andre, og hvorledes man overhovedet er kommet til at opstille dem, og man vilde da komme tilbage til, hvad Kant kaldte apriorisk-syntetiske Domme. — Poincaré antyder ligesom Descartes, at Intuitionen ikke blot faar Betydning ved de ganske simple Overgange (petits raisonnements), hvis Opsummering (accumulation) bliver en Bevisgang, men at den ogsaa virker, hvor det gælder med ét Blik at blive klar over en Tankebevægelse i dens Helhed (apercevoir d'un coup d'œil l'ensemble du raisonnement). Derved føres vi over til den fjerde Art af Intuition. — Poincaré bruger om disse Tankeakter ikke blot Udtrykket »Intuition«, men ogsaa »Fornemmelse« eller »Følelse«, og finder det vanskeligt at definere den aldeles bestemt (un sentiment délicat, et difficile à définir).

Som Forudsætning for al Analyse og Bevisførelse kan saadanne Intuitioners Indhold foreløbig ikke selv bevises. Derfor er der ingen anden Udvej, naar der rejses Tvivl om deres Gyldighed, end dels atter og atter at gaa tilbage til dem for at se, om de virkelig er usammensatte, og om de stadig indeholder det samme, dels at prøve dem igennem deres Konsekvenser, gennem det, der kan udledes af dem. Den analytiske Metodes Betydning ligger her, idet den fra

Antagelser, der forudsættes gyldige, søger tilbage (regressivt) til de Forudsætninger, hvortil de fører. Det kan da vise sig, at Intuitionen indbefattede skjulte Forudsætninger. Men ofte, om ikke oftest, gaar Intuitioner forud for den Prøvelse, der godtgør deres Gyldighed. Dette synes at have været Tilfældet med den ældste græske Geometri, efter hvad Zeuthen paaviste i sit Foredrag her i Selskabet¹.

Naar Poincaré sagde, at man ved at gaa tilbage til de tilgrundliggende Intuitioner nødtes til at anerkende, hvad Kant kaldte apriorisk-syntetiske Domme, saa pegede han hen paa Kants store Hovedtanke, at al Analyse, al Sammenligning forudsætter en forudgaaende uvilkaarlig (»blind«) Syntese, som vi kun kender gennem dens Resultater. Der kræves ifølge Kant en Aktivitet fra vor Side, for at det simpleste Sansebillede skal blive til. Men denne Aktivitet bliver vi os ikke umiddelbart bevidst, vi forudsætter den paa Grund af dens Virkninger. Jeg fremdrager dette for at minde om, at Kants Discipel Fichte forsøgte at opstille en ny Art Intuition under Navn af intellektuel Anskuelse, som skulde være en umiddelbar Anskuen af vor egen Aktivitet ved vore Sansnings- og Erindringsbilleders Tilblivelse. En saadan Anskuen er ganske sikkert ikke mulig. Det er de uvilkaarlig opdukkende Sans- og Erindringsbilleder, der er Genstand for Intuition (konkret Intuition); men deres Aarsag anskues ikke; der sluttes tilbage til den fra selve Billederne. Den saakaldte »intellektuelle Anskuelse« er en Slutning, ingen Intuition, og den faar derfor ingen Plads mellem Intuitionsarterne.

d. Der kan endelig gives en Intuition, som bestaar i en Skuen, et sammenfattende Overblik over en indholdsrig Helhed, et Overblik, der er bygget paa opmærksom Analyse af alle Indholdets Elementer i deres indbyrdes Forhold. Det

¹ Overs. over D. K. D. Vid. Selsk. Forh. 1913, S. 431 ff.

intuitive forudsætter her det diskursive. Jeg kalder denne Art for *syntetisk Intuition*, og den forudsætter den analytiske. Gangen i et indviklet Bevis kan saaledes, efter at vi nøje har gennemgaaet alle Leddene, tilsidst staa klar og gennemsigtig for os, saaledes at hvert Led faar sin bestemte Plads i den hele Sammenhæng, bestemt ved dets Forhold til alle andre Led. Eller en Personlighed kan staa med ét Slag for os i hele sin Ejendommelighed, efter at vi prøvende har gennemgaaet alle dens enkelte Egenskaber og Handlinger. Syntetisk Intuition er en Afrunding, som ethvert grundigt Tankearbejde stiler imod, efter at de kritiske og eksperimentale Undersøgelser er gjorte. Historieskrivning beror paa syntetisk Intuition, medens den historiske Kritik øver analytisk Intuition i sin Prøvelse af Kilderne. Jo mere virksom og indgaaende den analytiske Intuition har været under Forarbejderne, desto fastere og grundigere vil den syntetiske Intuition kunne blive. Forstands- og Tankearbejdet kommer her Helhedsopfattelsen til Gode. Medens den analytiske Intuition arbejder paa Grundlag af konkrete Intuitioner, kan den paa den anden Side føre til syntetisk Intuition som Afslutning.

Spinoza har givet denne Art Intuition Plads som Højdepunktet af menneskelig Erkendelse. Den er forskellig baade fra den blotte Iagttagelse af enkelte Fænomener og fra den abstrakte Loverkendelse. Den gaar ud paa at se det enkelte i dets Ejendommelighed og dog som et Sømmenspil, en »Samfoldighed« af de almene Love, der udtrykker Sammenhængen mellem det enkelte og hele Tilværelsen. Spinoza bruger ikke Udtrykket Intuition, men »intuitiv Videnskab« (scientia intuitiva). Den intuitive Viden er hos ham Erkendelsens Fuldendelse, ikke Grundlag, som konkret Intuition, eller Forudsætning, som analytisk Intuition. Konkret Intuition fremtræder hos ham i, hvad han kalder experientia vaga, den Opsamlende af Erfaringer, som er Erkendelsens første

Trin. Den analytiske Intuition, der skulde give den rationelle Erkendelses simpleste Forudsætninger, er ikke repræsenteret hos ham, hvad der hænger sammen med hans Filosofis dogmatiske Karakter. Kun et enkelt Sted, i et Brev til Huyghens (ed. v. Vloten, II p. 136) forekommer Begrebet Forudsætning (præsuppositum) hos ham.

Hvad nu scientia intuitiva angaar, der, som Spinoza beskriver den, ganske sikkert vilde være Erkendelsens Ideal ved sin indre Forbindelse af det individuelle og det universelle, saa erklærer Spinoza selv, at det er meget lidet, han har kunnet forstaa paa denne Maade, og hans Anvendelse af den er ikke tydelig. Han har ved sin Beskrivelse af den snarere stillet en stor, tilsidst uløselig Opgave, end selv givet Bidrag til dens Løsning. Det er et Begreb, der ligger paa Grænsen mellem Videnskab og Kunst, om det ikke peger paa noget, der ligger ud over Grænsen. Ved den sidste Synthese, den sidste Afrunding af menneskelig Erkendelse, spiller saa mange personlige Elementer og ubevidste eller dog uvilkaarlige Forudsætninger med ind, at den Intuition, der virker, snarest maa henføres under den praktiske Intuitions Sfære.

De fire Arter af Intuition, som nu er omtalte, har utvivlsomt deres Betydning, hver indenfor sine Grænser. Der er naturligvis ingen Garanti for, at der ikke skulde kunne gives flere Arter, ligesom der ogsaa vilde kunne tænkes Overgangsformer mellem dem. Det vil være af Interesse at undersøge, hvorledes det forholder sig med Henri Bergson's Brug af Begrebet Intuition, — om det falder sammen med nogen af de nu fremstillede Former, eller om det er lykkedes ham at opstille en ny og berettiget Form. — Jeg begynder med nogle almindelige Bemærkninger om Bergson's Filosofi.

Den maa ses i Sammenhæng med den stadige Brydning i Tænkingens Historie mellem Syntese og Analyse, Anskuen

og Dømmen, Umiddelbarhed og Refleksion, Natur og Kultur. Bergson hører til en Type, der ofte har gjort sig gældende i fransk Filosofi, hvor den repræsenteres af indbyrdes saa forskellige Mænd som Montaigne, Pascal, Rousseau og Maine de Biran, en Type, der er karakteriseret ved, at Syntesen fremhæves paa Analysens Bekostning, Anskuelsen paa Dømmens Bekostning, Umiddelbarheden paa Refleksionens Bekostning og Naturen paa Kulturens Bekostning. Som Motto for denne Type kunde man tage Shakespeare's Ord: »Over den Kunst, der, som du siger, hjælper paa Naturen, staar der en Kunst, Naturen selv har skabt«. Det er denne Naturens skjulte Kunst i Menneskets Aand, man appellerer til.

Bergson's Stilling til Intuitionsbegrebet hænger sammen med Grundsætningen i hans Filosofi. Han finder, at Videnskaben og Filosofien stadig overvurderer det uforanderlige paa det foranderliges Bekostning, Mekanismen paa Personlighedens Bekostning. Det umiddelbart givne, — særlig det menneskelige Sjæleliv, men det gælder om alt erfaret, — frembyder en kontinuerlig Proces af kvalitative Forandringer, som Videnskaben forsøger at opløse i uforanderlige Elementer og i kvantitative Forskelligheder. Denne Opløsning er nødvendig for den praktiske Behandling af Tingene. Men det fører let til Miskendelse af Tilværelsens virkelige Natur, saaledes som denne fremtræder i Grundlaget for alle Abstraktioner og Generalisationer. Til dette Grundlag maa vi vende tilbage, og Bergson søger ved sin glimrende Fremstillingskunst at føre os til at faa Øje paa det trods den abstrakte og mekaniske Betragtningensmaade, hvortil intellektuelle og praktiske Krav har vænnet os.

Det bliver da den konkrete Intuition, der først og fremmest hævdes i sin Betydning af Bergson. Det ses af Titelen paa hans første og maaske bedste Bog: *Les données immédiates de l'intelligence*.

Men han bliver ikke staaende herved. Ved Fordybelse og

Udvidelse af dette umiddelbart givne mener han at naa til en Forstaaelse af Tilværelsens inderste Natur, ligesom at føle Tilværelsens Puls, saaledes at al anden Forandring i Verden kan tydes i Analogi med det Pulsslag, vi mærker i vort eget Indre. Intuitionen faar for ham umiddelbart metafysisk Betydning. Den kan for saa vidt minde om den syntetiske Intuition. Men den skal ikke som denne kunne vindes gennem Fuldbyrkelse af Analyse og discursiv Tænken, altsaa af analytisk Intuition, paa Grundlag af konkret Intuition. Den analytiske Intuition spiller ingen Rolle hos Bergson. Derved fremkommer den skarpe Modsætning mellem Anskuelse (intuition) og Forstand (intelligence), som især er det, der har vakt Opsigt baade hos Tilhængere og hos Modstandere af Bergson's Filosofi. Og Bergson angiver ikke nogen bestemt Metode for Overgangen fra den konkrete Intuition til den metafysiske Intuition, han forkynder. Tankearbejdet faar i det højeste kun indirekte Betydning. Det er ikke Bergson's Mening at begunstige intellektuel Ladhed; der kræves en stor Anstrengelse for at naa tilbage til det virkelig umiddelbare. Men han betrakter dog paa romantisk Vis Opnaaelsen af Intuitionen som Genvinden af noget tabt. Og han skelner i hvert Tilfælde ikke skarpt mellem den konkrete Intuition, som maa være tilgængelig for enhver, og den metafysiske Intuition, for hvilken Analysen dog skal være indirekte Betingelse. Hans metafysiske Intuition er derfor snarest en Art praktisk Intuition, men kan ikke siges at betyde en Bestræbelse i Retning af det store Ideal, som Begrebet syntetisk Intuition opstiller.

Forsaavidt den syntetiske Intuition overhovedet har videnskabelig Betydning, peger den ikke paa romantisk Vis tilbage, men fremad. Den bliver som sagt kun mulig ved Hjælp af konkret og analytisk Intuition. Jo rigere den konkrete og jo strengere gennemført den analytiske Intuition er, desto betydningsfuldere kan den syntetiske Intuition blive.

Bergson's Fortjeneste ligger paa den deskriptive Psykologis Omraade. Han er en genial Iagttager af Kontinuiteten i Sjælelivet gennem alle kvalitative Modsætninger og Forandringer, og hans Fremstillingskunst formaar her at gengive Livet bedre end abstrakte og skematiske Udviklinger formaar. Men det er med et Spring han kommer til at tillægge psykologisk Iagttagelse og Fordybelse metafysisk Betydning. Han og hans Retning miskender Analysens og Kritikens Betydning, undervurderer den Skærsild, den umiddelbare Skuen maa gennemgaa for at kunne føre Erkendelsen videre. Og naar hans Filosofi, foruden den gavnlige Virkning, den kan øve ved at hævde Livets Ret overfor intellektuelle Abstraktioner, ogsaa siges at have mindre heldige Virkninger, saa er det fordi han ikke har gjort nok for at lægge Hindringer i Vejen for dem, der vil ind i Paradiset uden at gaa igennem Skærsilden.
